

Laurențiu Nistorescu

Contribuții la identificarea etno-politică a limiganților lui Ammianus Marcellinus¹

Contributions to ethno-political identification of the Ammianus Marcellinus Limigantes

Abstract: *The history of Ammianus Marcellinus about the border populations that were known as Amicenses and Picenses contains clues that identify them with the free Dacian communities located in the vicinity of the imperial province of Dacia and the Dacian-Roman population that lived in this province after the alleged Aurelian withdrawal. This interpretation is validated by the historical context that preceded and followed those events.*

Keywords: *ethno-political identities, post-Aurelian Dacia, limigantes*

Împrejurarea că singurele referințe la limiganți, sub această etichetă, care au supraviețuit până la noi, sunt cele din cronica lui Ammianus Marcellinus au fost de natură, adesea, să împingă nu foarte profundele investigații asupra problematicii în zone cu totul neproductive. După cum sperăm că am demonstrat într-un recent studiu², termenul în sine – care, în pofida unor contestații marginale, nu poate fi disociat de sintagma *limes gentes*³ – nu are valoare de etnonim (fapt acceptat tacit sau explicit de multă vreme), ci statut juridic atribuit de imperiu unor entități etno-politice de frontieră, statut care presupune un grad de integrare cu instituțiile imperiale semnificativ mai ridicat decât cel de foederat, din care, fără îndoială, a derivat⁴. În același timp, am semnalat faptul că Marcellinus certifică existența a cel puțin trei populații – limiganții amicensi, limiganții picensi și (îndeobște

1. Studiu cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cod contract POSDRU/159/1.5/S/140863 – Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice, Rețea de cercetare multiregională (CCPE)

2. Nistorescu 2013, pg. 839-847

3. Un argument suplimentar privitor la formarea acestui termen anterior redactării de către Ammianus Marcellinus a cronicii sale, a fost adus de colegul nostru Constantin Elen (Elen 2014), care semnalează că sintagma este atestată și în *Historia Augusta*, *Marcus Ant.* 22, 2. Dacă termenul "limigantes/gens limites" este atestat practic doar la Ammianus, sursele literare greco-latine din secolele I-V rețin și construcțiile sinonimice "gens riparium", dar mai ales "gens foederata", acesta din urmă fiind atestat încă de Tacitus. O analiză suplimentară a problemei, la Migliario 1999

4. Vom reveni mai jos asupra aspectului juridic al problematicii, în măsura în care are relevanță asupra noului nostru demers

omiși din enumerare) limiganții/ex-arcaraganții sarmați – care, deși locuiesc în aceeași vecinătate generală, având implicit interacțiuni complexe, nu se confundă nici sub aspect etnic, nici politic, nici comportamental, nici eminent geografic, iar interpretările formulate pe baza extinderii asupra tuturor acestor comunități a unor elemente atestate exclusiv pentru una dintre ele⁵ constituie o eroare metodologică majoră.

Relatarea lui Ammianus: sinopsis analitic

Episodul din *Res Gestae* consacrat limiganților este precedat de un moment care are, în logica desfășurării procesual-evenimentiale, funcția de element declanșator: războiul declanșat de coaliția goto-taifală, în anul 332, împotriva grupării sarmatice de la Dunărea mijlocie, care ajunsese sub protectoratul politico-militar al Imperiului⁶. Potrivit izvoarelor⁷, în anul 332 (de fapt, încă din anul anterior, având în vedere că bătălia decisivă s-a desfășurat în 20 aprilie⁸, iar printre cauzele însemnatelor pierderi umane suferite de atacatori s-a numărat și frigul), o foarte însemnată⁹ forță goto-taifală a atacat teritoriile aflate sub autoritatea nominală a sarmaților medio-dunăreni¹⁰, amenințând să-i înfrângă decisiv. În baza tratatului de foederare încheiat cu împăratul Constantin cel Mare în 322, sarmații de la Dunărea mijlocie au solicitat ajutorul imperial, procedând, până la sosirea acestuia, la înarmarea populațiilor subordonate ale limiganților amicensi și picensi¹¹. După drastica înfrângere a coaliției goto-taifale¹², amicensii și picensii refuză să dezarmeze și nu mai recunosc autoritatea sarmaților arcaragantes, fără a pune la îndoială totuși, după cum vom vedea, suzeranitatea imperială¹³.

Istorisirea lui Ammianus are ca punct de plecare informațiile pe care le primește împăratul Constantius, care se afla în comandamentul de la Sirmium, despre atacurile declanșate de sarmați și quazi asupra provinciilor Pannonia și Moesia Secunda. Momentul

5. Avem în vedere, printre altele, încercarea de a le atribui tuturor acestor grupări o identitate sarmată pe baza informației că strigătul de luptă al uneia singure (și anume, al foștilor sarmați liberi, deveniți limiganți în baza tratatului negociat în anul 334 cu împăratul Constantin) era "marha"

6. Știm, de la Zosimos II, 21 f.f., care evocă mulțimea de prizonieri adusă în provinciile imperiale după înfrângerea într-un război, că aceasta n-a fost o opțiune liber-consimțită a sarmaților, ci condiția obținerii păcii, consfințită printr-un tratat de foederare. Cronologia exactă a faptelor este încă, așa cum observa și Peter Kovacs (Kovacs 2013, pg. 195), viu disputată, cei mai mulți analiști optând fie pentru anul 322, fie pentru următorul.

7. Anonymus Valesii VI, 31; Eusebius IV, 5; Orosius VII, 28-29; Eutropius X, 7 ș.a.

8. O cronologie mai detaliată a evenimentelor din 322 și a antecedentelor acestora, la Madgearu 2013

9. Chiar uriașe pentru epoca și regiunea date, dacă avem în vedere că pierderile taberei goto-taifale în acest război s-au cifrat (desigur, după intervenția armatei imperiale conduse de Constantin, fiul lui Constantin cel Mare și viitor împărat), la 100.000 de morți. Printre cauzele explicit menționate ale acestor pierderi majore se numără luptele, dar și frigul și foametea.

10. Optăm pentru această formulă (și nu pentru cea curentă de iazygi), pentru a fi în acord cu informațiile despre caracterul eterogen și fragmentat al societății sarmate/sarmatoide din interfluviul Dunărea mijlocie-Tisa.

11. Benea 2013, pg. 342, Cameron 2008, pg. 105, Petolescu 2000, pg. 339

12. *Panegy. Lat.* IV, FDHR II, pg. 80

13. Ecoul acestor întâmplări anterioare este consemnat și de Ammianus Marcellinus, în XVII, 12-13. Emanciparea amicensilor și picensilor de sub autoritatea arcaraganților pare să fie consfințită printr-o bătălie databilă în anul 334 (Ammianus 17, 12, Anonymus Valesii, VI, 21,32, ș.a.)

este datat precis, în primăvara anului 358¹⁴, adică după un sfert de secol de la războiul romano-sarmato-goto-taifal și la peste două decenii de la emanciparea limiganților amicensi și picensi. Într-o primă etapă, manevrele armatei imperiale aflate sub comanda împăratului se desfășoară pe teritoriul sarmat, dar în vecinătatea limesului provinciei Pannonia Secunda¹⁵, în timp ce un alt corp militar imperial acționează în sectorul corespunzător provinciei Pannonia Valeria, cu precădere împotriva quazilor¹⁶. După o suită de confruntări de mică anvergură, care au pus în evidență superioritatea netă a forțelor imperiale, sarmații și quazii cer pacea. Împăratul Constantius inițiază negocierile, folosind drept mediator pe principele Zizais¹⁷, exponentul unei grupări sarmate partizane a cooperării cu Imperiul; cele trei grupări sarmate intrate în beligeranță sunt reprezentate de principii Rumo, Zinafer și Fragiledus¹⁸, precum și de un mare număr de nobili din suitele acestora. De asemenea, împăratul desfășoară negocieri separate cu principele Araharius¹⁹ și, respectiv, cu reprezentantul unei alte grupări sarmate, Usafer (care, ni se dă de înțeles, se afla într-un anumit raport de subordonare față de gruparea lui Araharius)²⁰. Negocierile - care se derulează în timp ce ofensiva împotriva quazilor continuă²¹ - conduc, previzibil, spre o soluție care implică, din partea grupărilor sarmate și quade, înapoierea prizonierilor, oferirea de ostateci și acceptarea unor obligații fiscale, în schimbul cărora autoritatea imperială reacordă statutul de foederati. Pe agenda negocierilor s-a aflat, totodată, și solicitarea sarmaților ca împăratul Constantius să tranșeze în favoarea lor un conflict local mai vechi²², obligație pe care autoritatea imperială și-o asumă (într-un mod care va face obiectul episodului imediat următor al relatării lui Ammianus), fără îndoială, ca preț pentru pacificarea regiunii²³. Episodul se încheie cu impunerea tânărului principe Zizais ca lider (în terminologia izvorului, *prafecimus Liberis*²⁴) peste toate grupările sarmate²⁵, acesta fiind unul dintre rarismele momente ale istoriei autonome de jumătate de mileniu a sarmaților medio-dunăreni în care au beneficiat de o autoritate unică.

14. Atacurile au loc la sfârșitul iernii, fapt certificat de mențiunea lui Ammianus (17, 12, 4) că împăratul Constantius își începe campania contraofensivă după echinocliul de primăvară, un anumit răstimp anterior acestui moment fiind alocat mobilizării trupelor imperiale.

15. Ammianus 17, 12, 6. Acest sector de limes corespunde cu tronsonul dintre confluențele Dunării cu Drava și, respectiv, Tisa. Aici și în continuare, autorul folosește traducerea din textul original latin realizată de Dan Negrescu, căruia i mulțumesc pentru cooperare

16. Ammianus 17, 12, 7-8. Acestei forțe imperiale de intervenție, sarmații în contrapun trei corpuri de oaste (care acționează preponderent în zonele de manevră ale armatei de sub comanda împăratului Constantius), iar quazii încă unul.

17. Ammianus 17, 12, 9-11

18. Ammianus 17, 12, 11

19. Lider al unei grupări de transiugitani și quazi (Ammianus 17, 12, 12)

20. Ammianus 17, 12, 12-14

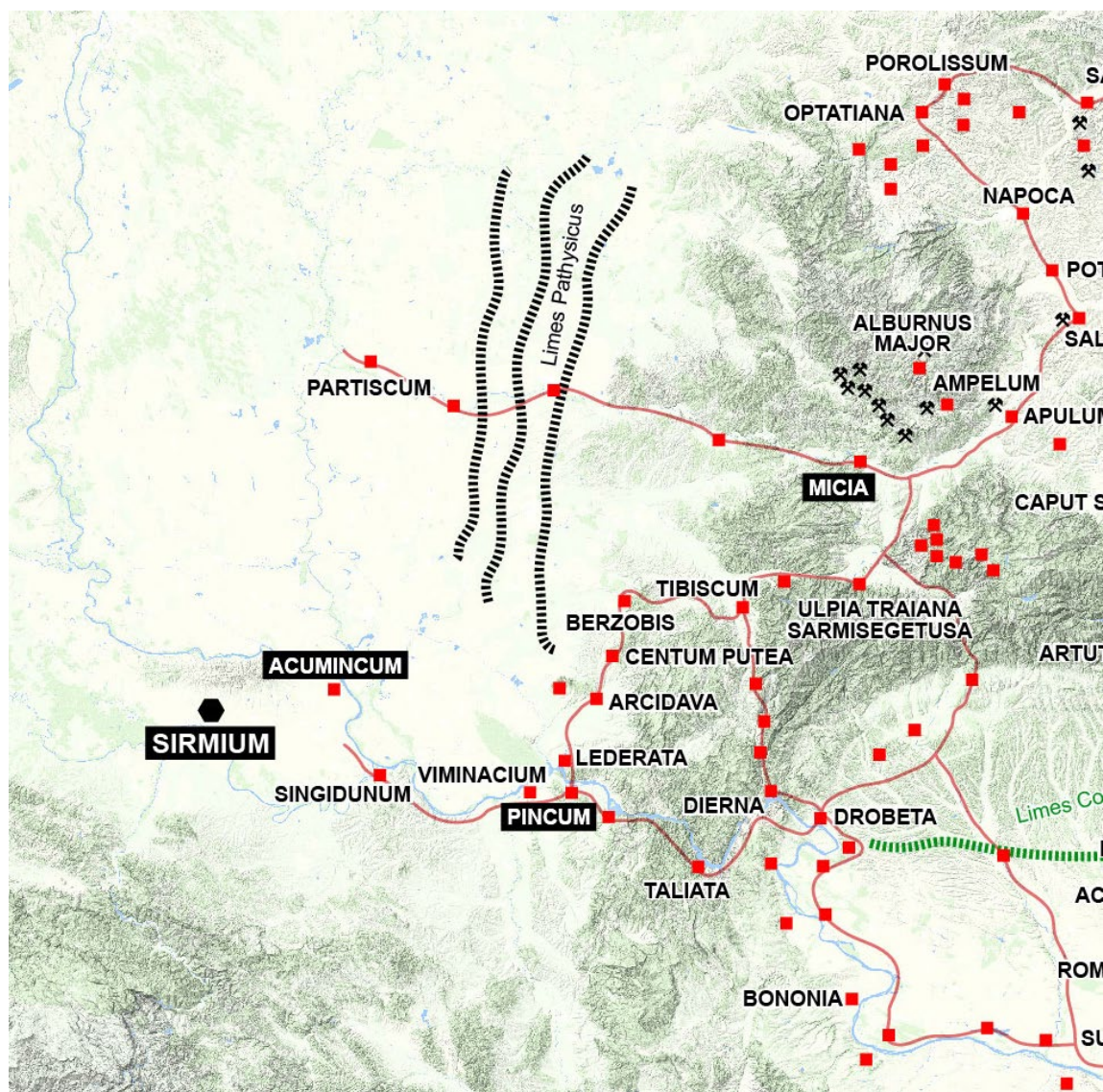
21. Ammianus 17, 12, 21. Principala grupare quadă, condusă de principele Vitrodorus, fiul regelui Viduarius, și de secundul acestuia, Agilimundus, va capitula puțin mai târziu, în condiții similare.

22. Suntem obligați să tragem o astfel de concluzie din faptul că acesta este contextul în care Ammianus introduce digresiunea despre evenimentele petrecute cu o generație în urmă, care au condus la emanciparea amicensilor și picensilor (sau numai a celor dintâi) de sub autoritatea sarmată. (Ammianus 17, 12, 17-19)

23. Asupra acestui aspect, Ammianus nu lasă nici o urmă de îndoială: în 17, 13, 1, el se referă explicit la declanșarea operațiunilor împotriva limiganților ca fiind motivată de interesul public

24. Ammianus 17, 13, 30

25. Ammianus 17, 12, 20

Arealul confruntărilor dintre împăratul Constantius, sarmați și limiganții amicensi
(portofoliu DakkHabbit 2-IV-a: Daniel Haiduc)

În imediata succesiune a negocierilor cu sarmații și quazii, deci cândva, în cursul verii anului 358, împăratul Constantius își conduce armata împotriva acelor limiganți care au înlăturat prin luptă, cu mai bine de două decenii în urmă, starea de subordonare față de sarmații liberi. Motivul campaniei nu are legătură exclusivă cu eventualele obligații pe care autoritatea imperială și le-a asumat în cadrul negocierilor, ci cu împrejurarea că limiganții în cauză au luat, la rândul lor, parte la atacurile lansate de sarmați și quazi împotriva provinciilor Pannonia și Moesia Secunda²⁶ – din mențiunea explicită a acestei

26. Ammianus 17, 13, 1. Istoricul precizează clar că aceștia (limiganții împotriva cărora a fost lansată a doua operațiune de pacificare din cadrul campaniei) au uitat întâmplările de dinainte și sau aliat cu foștii lor

din urmă provincii ca țintă a atacurilor rezultând, fără dubiu, și poziția geografică pe care grupările limigante implicate o aveau: de proximitate față de provincia de la Dunărea de jos²⁷. Deloc surprinzător, la limita domeniului pe care și l-au asumat ca propriu – mai exact, pe malul stâng al Tisei, aproape de confluența acesteia cu Timișul și Dunărea²⁸ – limiganții amicensi au mobilizat o oaste însemnată, transmițând în același timp împăratului că cer pacea și oferă în schimbul acesteia un tribut anual, un număr semnificativ de mercenari pentru armata imperială și supunere perpetuă, dar adăugând și o condiție esențială: aceea de a fi lăsați să locuiască în continuare pe teritoriile pe care le-au (re)dobândit de la sarmați²⁹. Spre deosebire de tratativele capitulare³⁰ pe care le-a purtat anterior cu grupările sarmate, Constantius are de această dată în față un interlocutor colectiv suficient de determinat să folosească opoziția armată ca mijloc de negociere. Împăratul are, la rândul său, determinarea să-și impună voința necondiționat, astfel că se ajunge rapid la confruntare: una pe care, în pofida unei rezistențe îndârjite, amicensii o pierd în termeni categorici³¹. Atrage atenția faptul că atât armata imperială, cât și cea amicensă utilizează manevre militare profesioniste³², care-i stârnesc, de altfel, admirația lui Ammianus: acesta ține să sublinieze că, în pofida unei înfrângeri rezultate din copleșire numerică³³, demnitatea cu care inamicul își suportă înfrângerea și refuzul luptătorilor căzuți de a apela la mila imperială³⁴. În prelungirea asaltului inițial, efectivele imperiale pornesc în urmărirea grupurilor inamice care încearcă să se regroupeze în mlaștinile din vecinătate, atacând totodată și localitatea amicensă de pe insulă³⁵ – datorită poziției sale, o vom desemna cu numele convențional de Contra-Acumincum, atrăgând însă atenția că nu-i cunoaștem denumirea reală – pe care o incendiază, nu înainte de a-i ucide pe unii dintre localnici³⁶. Amicensii se regroupează însă pe malul propriu și, detaliu interesant, nu sunt urmăriți de armata imperială³⁷, care se mulțumește cu alungarea lor de lângă limesul

---

stăpâni inamici pentru a încălca hotarele Imperiului

27. Ammianus 17, 13, 2, unde se afirmă, în plus, că obiectivul pe care și l-a fixat împăratul Constantius era strămutarea acestora la o distanță mai mare față de frontierele imperiale.

28. Localizarea pe care o face Ammianus (în 17, 13, 4, dar și în mai multe dintre pasajele următoare) este extrem de precisă, istoricul oferind detalii extrem de riguroase despre microgeografia zonei de confluență a Timișului și Tisei/Parthiscon-ului cu Dunărea: areal mlaștinos, existența unei insule deluroase, prezența pe acea insulă a unei așezări cu locuințe de suprafață, situată vizavi de fortul roman Acumincum ș.a.m.d.

29. Ammianus 17, 13, 3

30. Atitudine care, este corect să menționăm, a survenit în urma unor confruntări pierdute

31. Bătălia propriu-zisă se declanșează seara (Ammianus 17, 13, 8), când ambele tabere încearcă să profite de elementul-surpriză, însă arata imperială dispune de resurse (de efective în primul rând, dar nu numai) semnificativ mai importante.

32. În cazul forțelor imperiale, debutul atacului se face în formația ”cap de berbec”. Reacția amicensă este însă puternică, fiind caracterizată de Ammianus drept ”îndrăzneală nebună”, care a pus la încercare siguranța împăratului

33. Bătălia principală durează, totuși, doar o jumătate de oră, fapt care confirmă decalajul major de efective dintre cele două corpuri militare

34. Ammianus 17, 13, 10

35. Așezarea reunește un număr mare de locuințe, dintre care unele denotă proprietari înstăriți, în timp ce majoritatea sunt doar locuințe ușoare de suprafață.

36. Ammianus 17, 13, 13-15

37. Ammianus 17, 13, 16. Pentru a fi riguroși, menționăm că trupele romane îi urmăresc pe amicensii fugari în mlaștinile din apropierea Contra-Acumincum-ului, dar se limitează la atingerea obiectivului de nimicire a forțelor armate și nu mai avansează în adâncimea teritoriului. Suplimentar, în Ammianus 17, 13,

fluviatilor.

Operațiunile forțelor militare conduse de împăratul Constantius nu se încheie însă aici. După înfrângerea amicensilor, următoarea țintă a campaniei punitive imperiale este gruparea limiganților picensi - și avem a observa că aici introduce Ammianus precizarea sa privitoare la identificarea celor două comunități limigante ne-sarmate prin toponimiile vecinătăților locale³⁸. Perspectiva confruntării cu picensii este însă, de departe, cea mai dificilă sarcină pe care și-o impune împăratul Constantius, iar apelul pe care acesta îl face la participarea auxiliară a proaspăt resubordonaților sarmați și a foederatilor taifali³⁹, precum și solicitarea unor trupe suplimentare din provincia Moesia ne pune în gardă că forțele pe care puteau conta picensii – înțelegând aici atât efectivele mobilizabile, cât și fortificațiile (explicit menționate⁴⁰), elementele de teren ș.a.m.d. – sunt net superioare celor de care dispuseseră nu doar amicensii (pe care-i putem bănuși că s-ar fi putut replea alături de vecinii și partenerii lor), ci și întregul ansamblu sarmato-quad care fusese deja supus în prima etapă a campaniei. Limiganții picensi ezită o vreme dacă să opună rezistență sau să se supună, optând în cele din urmă – prin decizia consiliului bătrânilor, ni se spune explicit – pentru evitarea confruntării și reînnoirea statutului de subiecți ai Imperiului⁴¹. Episodul limiganților se încheie cu o dublă precizare a lui Ammianus Marcellinus: prima, că după încheierea campaniei de pacificare a populațiilor de la Dunărea mijlocie, împăratul Constantius își asumă titlul de Sarmaticus⁴² (însă nu și de Limiganticus, observăm noi), iar a doua că liniștea astfel obținută a fost doar temporară⁴³. Ne grăbim să precizăm: următoarea referință la limiganți, o promisiune pe care Ammianus o face în finalul capitolului 17, 13 și o respectă în cartea a 19-a⁴⁴, nu-i va mai avea ca protagoniști pe amicensi și pe picensi, ci doar pe nou-adăugații pe lista neamurilor limigante, sarmații lui Zizais.

Relatarea lui Ammianus: elemente de identificare

Problema identificării în termeni etno-culturali și etno-politici a comunităților de limiganți menționate în textul lui Ammianus Marcellinus și-a găsit, până acum, ca prim punct de sprijin, mențiunea istoricului antic potrivit căreia cele două etnonime/politonime derivă din toponimia teritoriilor pe care le ocupă, în momentul istoric de referință, picensii

---

30. avem mărturia împăratului Constantius, care afirmă că cea mai mare parte a limiganților amicensi și picensi a fost cruțată.

38. Ammianus 17, 13, 19

39. Ammianus 17, 13, 19-20. Apare aici o nouă precizare privitoare la poziționarea geografică a picensilor: aceștia se află între sarmații liberi (care devin limiganți o dată cu încheierea tratatului dintre Constantius și Zizais) și, respectiv, taifali

40. Ammianus 17, 13, 22

41. Ammianus 17, 13, 23

42. Ammianus 17, 13, 25

43. Ammianus 17, 13, 23

44. Ammianus 19, 11, 1-15. Autorul precizează de la primul pasaj că limiganții care se răzvrătesc împotriva Imperiului în primăvara următoare, a anului 359, sunt tocmai cei care s-au supus prin tratatul din anul anterior, fiind răsplătiți cu teritoriile luate de la amicensi (respectiv, cele din vecinătatea fortului Acumincum). Doar în legătură cu această a treia grupare limigantică resimte Ammianus nevoia de a-i aminti pe translatorii la care apelează împăratul Constantius pentru a se înțelege cu barbarii, doar referitor la această grupare este amintit strigătul de luptă "Marha" și, deloc în ultimul rând, doar această grupare este supusă sancțiunii imperiale de strămutare.

și amicensii⁴⁵. Legătura cu castrele romane din imediata vecinătate, Pincum⁴⁶ și, respectiv, Acumincum⁴⁷, a fost făcută aproape instantaneu, ea devenind în prezent un loc comun (nu însă și corespunzător fundamentat) al istoriografiei problemei⁴⁸. Logica acestei interpretări – care, este de observat, utilizează în analiză toponime din afara ariei de locuire propriu-zisă a neamurilor în cauză, dar din imediata vecinătate a acestor areale – este că autoritățile imperiale romane își gestionau relațiile cu neamurile foederate (deopotrivă cele militare, civile, juridice și comerciale) prin oficii și demnitari plasate/plasați în centre de comunicare situate în proximitatea comunităților barbare respective⁴⁹. În cazul Pincum-picensi, asocierea întrunește toate condițiile de validare, fiind de menționat că acest important castru, situat în imediata vecinătate a orașului Viminacium, avea drept corespondent pe celălalt mal al Dunării așezarea Lederata, cap de pod al dispozitivului militar roman din Imperiul Târziu și nod rutier pentru drumul imperial Arcidava – Berzobis – Tibiscum – Ulpia Traiana Sarmizegetusa, adică tocmai arealul montan situat între teritoriile dominate de sarmații medio-dunăreni și taifali, dar și în vecinătatea Moesiei, coordonatele geografice oferite de Ammianus pentru localizarea neamului în cauză. Probleme apar însă în ceea ce privește asocierea Acumincum-amicensi. Este adevărat, o mare parte a relatării lui Ammianus despre limiganti (și în particular despre amicensi) are ca loc de desfășurare vecinătatea imediată a acestui mic castru roman de la vărsarea Dravei în Dunăre, dar, dincolo de acest detaliu nu mai pledează pentru această interpretare decât o vagă corespondență sonoră. O analiză mai atentă a etnonimului/politonimului ne obligă să facem observația că, dacă ar fi fost cu adevărat vorba de o corespondență cu așezarea Acumincum, ar fi trebuit ca denumirea acestui neam să fie, eventual, **acumicensi**⁵⁰, nicidecum **amicensi**, formă care nu poate fi disociată de numele unei alte localități strategice pentru spațiul imperial, Micia daco-romană. Exigențele logico-istorice ridică și alte impedimente în calea acestei lecturi: pe de o parte, spațiul geografic situat dincolo de limesul panonic, dar în imediata sa vecinătate, pe care-l delimitează punctele Acumincum și Pincum este mult prea restrâns pentru a găzdui în interiorul său, fie și temporar, două comunități atât de numeroase încât să susțină eforturi militare de mare durată și anvergură și să pună în dificultate chiar armata imperială, care trebuie să apeleze la întăriri pentru a nu risca o înfrângere; pe de alta, este greu de explicat de ce administrația imperială ar mai fi avut nevoie de un oficiu

45. Nu ne vom ocupa și de analiza termenului *arcaraganes/argaragantes*, întrucât aceasta este marginală domeniului nostru de interes. Subscriem însă la explicația că prin acest termen erau nominalizate neamurile de arcași (*arcera*), accesoriu definitoriu pentru populațiile migratoare și/sau semisedentarizate din epocă.

46. În prezent Veliko Gradiste (Serbia), pe malul opus față de localitatea românească Moldova Veche. Conform *Notitiei Dignitatum*, în această microzonă se aflau concentrate, la sfârșitul sec. IV, importante eective militare și cadre decizionale: *Cuneus equitum promotorum*, *Viminacio*, *Cuneus equitum Dalmatarum Pinco*, respectiv, în capul de pod de peste Dunăre, *Cuneus equitum sagittariorum Laedenatae* și *Praefectus militum Vincentiensium Laedemata*.

47. În prezent Stari Slankamen (Serbia)

48. Printre autorii care au optat pentru această interpretare se numără Andras Mocsi (Mocsi 2014 – NB: reeditare a lucrării din 1974) și Dumitru Protase (Protase 2010).

49. Migliario 1999. Frontiera de la Dunărea mijlocie nu este un caz singular în Imperiu, astfel de oficii fiind atestate în relație cu populațiile barbare de la toate granițele Imperiului Roman.

50. Observația își păstrează valabilitatea și dacă aducem în discuție, așa cum este firesc, variantele toponimului din epocă: Akouminkon (Ptolemeu 2, 16, 5), Acumincum sau, conform înscrisului de pe Tabula Peutingeriana, Acunum

distinct la Acimincum, castru așezat la doar o oră de deplasare călare de comandamentul imperial de la Sirmium.

Desfășurarea evenimentelor nu susține nici ea această interpretare. Acumincum este, pentru amicensi, doar un punct extrem de la marginea domeniului lor teritorial – și trebuie să observăm că teritoriul amicens s-a extins până acolo doar pe o durată relativ scurtă⁵¹: circa 20 de ani, dacă luăm în calcul că, anterior conflictului cu arcaraganții, aceștia dețineau controlul zonei de câmpie a Banatului actual, iar după înfruntarea cu trupele imperiale din vara anului 358, Constantius le-a atribuit teritoriul disputat tot acestora. Zona din care se extind amicensii spre Contra-Aquincum, și către care se vor replea după înfrângere, este cea din nord-est, de-a lungul râurilor Timiș și Mureș; putem afirma cu precizie acest lucru, întrucât la est, în zona eminent montană, sunt localizați picensii. La rândul lor, aceștia din urmă dețin un teritoriu extins, fapt demonstrat atât de consemnarea vecinătății lor simultane cu sarmații medio-dunăreni și cu taifalii⁵², cât și de sugestia avansată indirect de același izvor, privitoare la numărul lor însemnat, care constituie motivația principală pentru decizia împăratului Constantius de a solicita întăriri din Moesia, dar și de a apela la trupe auxiliare puse la dispoziție de două grupări de foederati abia înfrânate și foarte instabile în alianțele lor, așa cum sunt limiganții sarmați și taifalii. Or, această extindere a domeniului teritorial picens nu poate avea decât o singură desfășurare geografică: Carpații Banato-Meridionali, adică regiunile montane ale fostei provincii Dacia Superior/Apulensis, în întregime lor sau măcar în cea mai mare parte.

Identificări etno-politice

Ajungem astfel la sarcina principală pe care ne-am fixat-o în cadrul acestui demers: identificarea picensilor și amicensilor în termeni etno-politici, operațiune care implică și reconstituirea unui anumit parcurs (micro)istoric. Vom începe prin a semnală faptul că litigiul care-i contrapune pe limiganții sarmați și pe cei amicensi – litigiu pe care autoritatea imperială romană îl exploatează ca arbitru, dar mai ales îl întreține prin soluții impuse care favorizează când o parte, când pe cealaltă – are, atât cât ne permite textul lui Ammianus să reconstituim contextul, două componente majore: raportul de subordonare politică și, respectiv, controlul unui anumit teritoriu. Cronica lui Ammianus menționează explicit că, la început, limiganții (avem a deduce că este vorba deopotrivă de amicensi

51. Semnalăm faptul că așezarea Contra-Aquincum, distrusă de armata împăratului Constantius în timpul luptelor, are aspectul unei întemeieri recente și, cel mai important, ea nu are pentru amicensi valoarea unui centru administrativ, politic ori, cu atât mai puțin, al unei capitale

52. Fără a intra în detalii, întrucât ar depăși obiectivele investigației noastre prezente, menționăm că localizarea taifalilor – mai precis, identificarea arealului asupra căruiași-au exercitat autoritatea într-un anumit interval de-a lungul secolului IV, fără a disloca populația autohtonă – trebuie să țină cont de natura lor de populație de stepă, dar mai ales de faptul că, după reîncorporarea Câmpiei Nord-Dunărene de către Constantin cel Mare (moment consolidat prin amenajarea limesului "Brazda lui Novac" și construirea podului de la Oescus-Sucidava), orice posibilitate de plasare în Oltenia a unui domeniu taifal este exclusă. La aceasta se adaugă faptul că, la invazia din anul 376 a hunilor, taifalii sunt atestați în zona de impact (deci în spațiul de la Curbura Carpaților), de unde se vor strămuta împreună cu vizigoții, ostrogoții și anali la sudul Dunării. Semnalarea unei prezențe militare, legată de altminteri doar de un context limitat în timp, precum o confruntare armată, nu poate constitui argument pentru formularea de localizări în termeni etno-politici.

și de picensi, într-un moment în care sarmații liberi încă nu dobândiseră același statut juridic) se aflau într-un raport de subordonare față de arcaraganți⁵³, pentru ca, în consecința participării lor la războiul romano-sarmato-goto-taifal din 332⁵⁴, raportul de subordonare să se inverseze⁵⁵, noul *status-quo* fiind impus apoi printr-o confruntare armată, cea din 334. Privitor la acest aspect, avem a observa că, în pofida pedepsirii cu forța armată a amicensilor și, respectiv, a intimidării picensilor, nici unii, nici alții n-au mai fost repuși în starea de subordonare față de sarmați – iar dacă aici s-ar putea invoca o eventuală scăpare a cronicarului, faptul că în anul următor limiganții sarmați își încalcă obligațiile, atrăgând represaliile armate ale împăratului Constantius, anulează cu totul o astfel de posibilitate. Cea de-a doua componentă a litigiului o reprezintă, cum am menționat mai sus, controlul unui teritoriu contiguu în raport cu insula Contra-Aquincum-ului, pe care deducem că autoritatea imperială l-a atribuit când uneia, când alteia dintre tabere, după campania de pacificare din primăvara-vara anului 358 fiind interesată să-i redisloce din acea zonă pe amicensi⁵⁶. Identificarea riguroasă a teritoriului disputat nu este deloc dificilă, având în vedere faptul că, la o distanță oscilând între 60 și 110 kilometri de cursul Tisei inferioare exista și era funcțional în epocă ceea ce numim acum limesul vest-dacic – distanța dintre cel mai avansat punct vestic al unuia dintre tronsoanele acestuia, de pe teritoriul actualei localități Banatski Karlovac⁵⁷, și Contra-Aquincum, comprimându-se la circa 50 de kilometri (o oră de galop călare, în unitățile de măsură ale contextului istoric dat). Cum tronsonul sudic al limesului se va fi aflat în gestiunea picensilor (prezumție la care suntem obligați de mențiunile privitoare la asocierea acestora cu castrul de la Pincum, dar și de traseul identificat pe teren al drumului imperial Lederata – Bersobis – Tibiscum⁵⁸

53. Este vorba, fără îndoială de un raport de forță impus sau cel puțin autorizat de Imperiu cu ocazia tratatului de foederare încheiat cu sarmații medio-dunăreni în anul 322. Un argument suplimentar în favoarea acestei interpretări îl constituie ecoul două secole mai târziu reținut de Iordanes, care consemnează că "... Dacia care acum se numește Gepidia se mărginește la răsărit cu roxolani, la apus cu iazygii... care sunt despărțiți de roxolani numai de fluviul Aluta/Olt" (*Getica XII*). Evident, pasajul reflectă nu o locuire în sens propriu, demografic, ci o autoritate nominală obținută prin ficțiunea juridică a "mandatului imperial", larg utilizată de Imperiul Roman pentru cele mai multe dintre provinciile sale istorice, în rândul cărora Daciile (nord- sau sud-dunărene) n-au constituit o excepție.

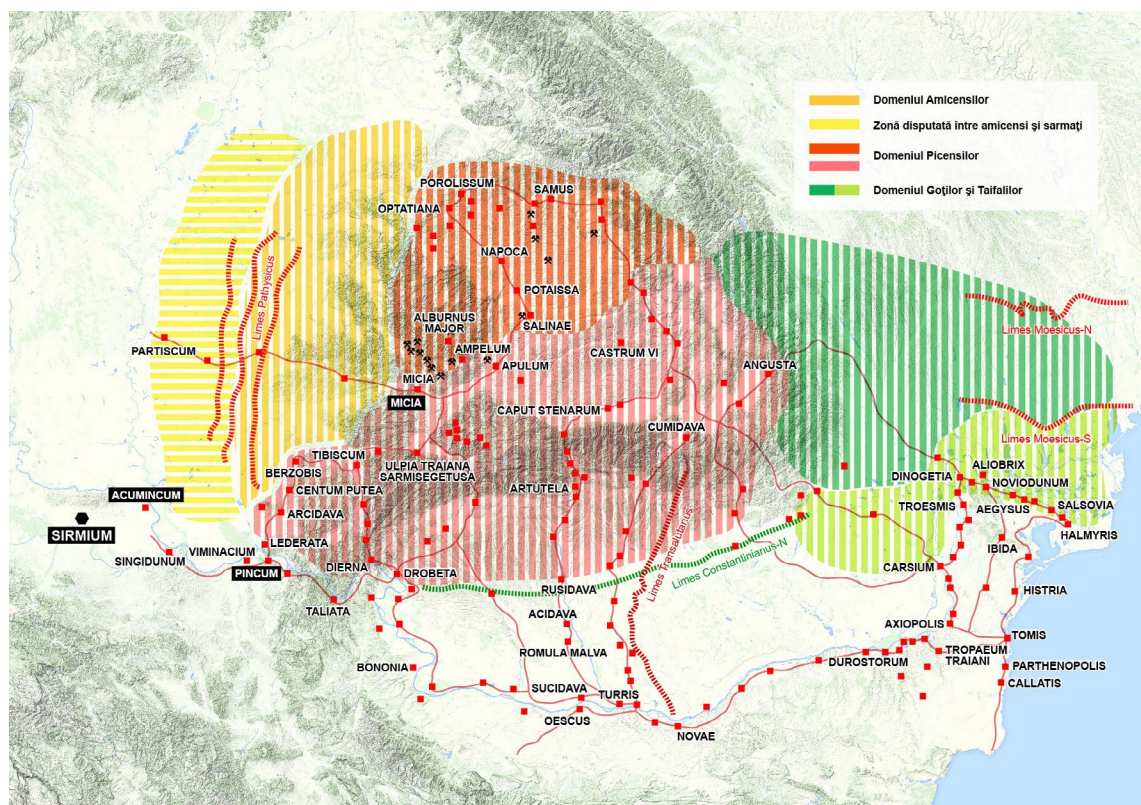
54. Trebuie să admitem că participarea limiganților la acest conflict s-a făcut în virtutea statutului lor de subiecți extra-limes ai Imperiului Roman, care le-a cerut să acționeze ca avangardă, până la sosirea armatei imperiale. Așa stând lucrurile, avem a prezuma că emanciparea lor de sub autoritatea sarmaților medio-dunăreni a fost acordată de autoritățile imperiale (care, și acesta constituie un argument major în favoarea unei atari lecturi, nu sancționează în nici un fel actul politic al limiganților vreme de peste două decenii) a constituit răsplata pentru angajarea lor în luptă.

55. Că este vorba de o inversare *stricto sensu* o confirmă explicit Ammianus (17, 12, 19), care reține plângerea pe care sarmații o adresează în timpul negocierilor cu împăratul Constantius că au devenit servii foștilor lor servi.

56. Ammianus 17, 13, 30 (unde împăratul Constantius însuși este pus să afirme că i-a obligat pe limiganții amicensi să se replieze pe teritorii mai îndepărtate) și 19, 11, 1 (unde limiganții sarmați sunt acuzați că disprețuiesc teritoriile acordate cu generozitate în anul precedent). Facem precizarea, relativ la acest aspect, că traducerea uzuală, potrivit căreia și aici ar fi vorba tot de limiganții amicensi, nu poate fi acceptată, întrucât Ammianus afirmă clar că gruparea limigantă care va fi înfrântă în confruntarea din anul 359 acționează în provincia Valeria, fiind supravegheată tot de acolo de forțele armate imperiale, în vreme ce amicensii ar mai fi avut acces (însă numai cu acordul acelorași sarmați) doar la Pannonia Secunda.

57. Ivanisevic-Bugarski 2008, pg. 40 (harta)

58. Avem de-a face, de altfel, cu un traseu menționat explicit de o sursă contemporană, notoria Tabula Peutingeriana

Situația etno-politică de la frontiera dunăreană a Imperiului Târziu

(portofoliu DakkHabbit 2-IV-b: Daniel Haiduc)

și, respectiv, de concentrarea în zona sudică a acestui areal a numeroase fortificații de epocă constantiniană⁵⁹), dispunem și de o imagine comensurabilă a replierii la care au fost obligați amicensii, după înfrângerea din vara anului 358: pe valea Mureșului inferior, adică în proximitatea castrului, încă locuit, de la Micia.

O dată stabilite aceste coordonate, putem formula întrebarea-etalon: cine erau, de fapt, amicensii? Pentru a oferi un răspuns pertinent, vom recapitula, mai întâi, datele disponibile, trecute în revistă până aici: este vorba de o populație care locuia într-un areal periferic al fostei provincii nord-dunărene Dacia Augusti (*Tres Daciae*), care avea, la începutul secolului IV, un statut de subiect extra-limes al Imperiului Roman (de *gens limitii/foederata*), exercitat probabil prin castrul de la Micia⁶⁰, care s-a aflat în raporturi de vecinătate problematică cu sarmații medio-dunăreni (când de subordonare, când de conflict, când de cooperare), respectiv, de cooperare nemijlocită cu cealaltă grupare limigantă din vechea Dacie, picensii, și care erau, la orizontul cronologic descris de Ammianus, într-un proces relativ avansat de romanizare. Această ultimă afirmație nu este câtuși de puțin hazardată: la 90 de ani după aceste întâmplări, teritoriul în cauză este traversat de ambasadorul constantinopolitan Priscus Panites, care consemnează

59. Popilian 2010, pg. 722

60. Cel puțin într-o etapă primară a stabilirii raporturilor de foederare

existența unei numeroase populații romanice autohtone, desemnată ca ausonă⁶¹, singura prezentată drept autohtonă/sedentară și net individualizată de grupările barbare însoțitoare temporare ale hunilor lui Atila. Poate cel mai important detaliu pe care-l aflăm despre amicensi de la Ammianus este faptul că aceștia aveau o îndelungată istorie pe teritoriul lor, interrelaționând pe termen lung atât cu Imperiul, cât și cu grupările sarmate. Din precizarea că la data conflictului dintre sarmați și coaliția goto-taifală, din anul 332, limiganții amicensi se aflau de multă vreme în starea de servitute față de arcaraganți, avem a deduce că aceștia erau prezenți pe teritoriul în cauză încă înainte de așa-numita "retragere aureliană", petrecută cu doar o generație mai devreme. Așa stând lucrurile, avem a identifica o populație neromanică, respectiv, pentru realitățile etno-culturale și politice ale celui de-al doilea secol de funcționare a provinciei Dacia Augusti, o comunitate diferită de subiectul colectiv beneficiar al extinderii cetățeniei romane prin *Constitutio Antoniniana* în această provincie.

Din fericire, izvoarele literare ne îngăduie să procedăm ca atare, întrucât o informație de la Dio Cassius⁶² ne aduce în atenție un eveniment petrecut în anul 180, exact în arealul geografic evocat aici: "*Același Sabinianus*⁶³ a supus și 12.000 de daci dintre cei din vecinătate și erau gata să dea ajutor celorlalți, făgăduind că le va da pământ în Dacia noastră"⁶⁴. Că despre vecinătatea vestică a Daciei este vorba și nu, bunăoară⁶⁵, despre cea nordică⁶⁶, suntem asigurați de împrejurarea că, în același orizont cronologic, în periferia septentrională este deosebit de activ un alt neam geto-dacic, cel al costobocilor, bine cunoscuți autorilor greco-latini din secolele II-IV sub această etichetă. Rămân în discuție, așadar, doar două dintre comunitățile etno-politice care constituiseră conglomeratul Daciei Magna și care, la transformarea regatului lui Decebal în provincie imperială, par să fi fost inițial lăsate în afara noului așezământ politico-juridic: saldensii și, respectiv, biphii⁶⁷. Cei dintâi sunt ocupanții propriu-ziși ai bazinului Mureșului inferior, în acest sens putând fi invocată drept argument⁶⁸, în afara observației avansate acum aproape un secol de către

61. Priscus Panites, *Ambasadele* 3. Caracterul de populație romanică este atestat de Priscus atât explicit (prin semnalarea legăturilor dintre ausoni și romani), cât și implicit, prin consemnarea unor elemente de vocabular comun și topografie și prin ilustrarea faptului că limba acestora are valoarea de *lingua franca* în regiune – nota bene, într-un moment în care limba greacă recăștiga teren ca limbă diplomatică. În același timp, stadiul recent al romanizării este probat prin mențiunile lui Priscus Panites despre coexistența unor grupuri vorbitoare de limbă geto-dacică și, respectiv, despre vocabularul amestecat

62. Dio Cassius, 72, 3,3

63. C. Vetus Sabinianus Iulius Hospes, legatul celor Trei Dacii din anul 180

64. Informația lui Dio Cassius a fost interpretată în mod uzual ca atestând o strămutare a unei comunități de daci liberi pe teritoriul provinciei imperiale. Trebuie să observăm, totuși, că textul vorbește doar despre supunere, nicidecum despre relocalizarea unei populații.

65. Vecinătățile răsăritele ale provinciei traiane ies din discuție, atât datorită definirii lor ca getice (respectiv, carpice/carpo-bastarne, pentru arealul nord-estic), cât și prin analiza de context a informației de la Dio Cassius.

66. Printre cei care au avansat această ipoteză nesustenabilă se numără Schmidt 1934, pg. 200. Subliniem faptul că nota lui Dio Cassius precizează că oferta de protectorat imperial a fost avansată de Sabinianus și celorlalți daci (sau nu numai daci) din proximitatea provinciei, dar – avem a deduce – doar această comunitate a acceptat-o.

67. Ambele neamuri/*gens* sunt consemnate la Ptolemeu, *Geografia* 3 (Popa-Lisseanu 2007, pg. 261-262; Pârvan 1982, pg. 147 și urm.)

68. O astfel de discuție se impune, în condițiile în care în istoriografia română și străină a problemei

Vasile Pârvan (corelația cu așezarea preromană *Saldæ*, fapt care impune o localizare implicând Banatul și vecinătatea cu Pannonia Inferioară⁶⁹) și trimiterea formal etimologică⁷⁰ a etnonimului în cauză: asocierea *saldensioi* – *sal/sare*⁷¹ fiind cu atât mai tentantă cu cât cursul Mureșului a constituit dintotdeauna un bulevard al comercializării sării, iar populația care a controlat acest curs și-a asigurat din acest comerț un avantaj identizabil. Împrejurările în care se produce această extensiune de autoritate imperială la marginile vestice ale provinciei Dacia sunt, de asemenea, deosebit de relevante. Astfel, contextul este cel al războaielor marcomanice, care evidențiază marile probleme de securitate pe care le are Dacia, principalul furnizor de metal prețios al Imperiului în acea epocă. Faptul că împăratul Marcus Aurelius își formulează în aceste împrejurări proiectul, nefinalizat de urmașul său Commodus, de instituire a noilor provincii Sarmatia și Marcomania⁷² nu poate fi disociat de oferta de protectorat pe care autoritatea imperială o avansează acestor populații de frontieră, după cum nu poate fi disociată nici particularitatea topografică a situării *saldensioi* și *biphilor* exact în arealul care este traversat de limesul roman vest-dacic⁷³, menit să consolideze securitatea provinciei nord-dunărene și a prețioaselor sale zăcămintele. În deplin sincronism cu interpretarea contextualizată a izvoarelor literare, arheologia ne furnizează un amplu material privitor la arealul și identitatea etno-culturală a celor două neamuri foederate/*limigante* de daci din vestul Apusenilor. Astfel, Sever Dumitrașcu recenza, în 1991, pentru orizontul secolelor II-III, următoarele puncte de locuire cu profil explicit dacic (certificat mai ales prin ceramică specifică) și adaosuri romane (*terra sigilata*, monede romane etc): Cicir, Moroda, Șiria, Sântana (județul Arad), Cociuba Mare, Girișul de Criș, Oradea, Rohani, Râpa (județul Bihor), Stârci (județul Sălaj) etc⁷⁴. Este de observat, de asemenea, că în această zonă au funcționat, cel puțin până la cucerirea romană (evaluare cronologică ce ar merita să facă obiectul unei reanalizări), cetățile de pământ preromane de la Berindia, Clit, Tășad, Sacălășău Nou, Marca, Tusa și Șimleu Silvaniei⁷⁵.

---

localizării celor 15 neamuri menționate de Ptolemeu în contul Daciei, se manifestă numeroase abordări arbitrării.

69. Pârvan 1982, pg. 147

70. În cazul *biphilor*, corelația dintre etnonim și localizare este și mai explicită, întrucât termenul s-a conservat în toponimia modernă, în forma Bihor și a derivatelor sale. Fră a intra aici în detalii, precizăm că toponimul Bychor (prin care acesta intră în documentaristica mileniului II) este derivat de la *Bi(ph)-chora*, ”ținutul/vecinătatea *biphilor*”.

71. Termenul este indiscutabil latin, iar utilizarea unei terminologii latine în desemnarea realităților din Barbaricum este o practică larg răspândită printre autorii romani. Eventuala obiecție că Ptolemeu este un autor grecofon are relevanță foarte redusă, întrucât acesta își redactează *Geografia* la jumătatea secolului II, când idiomul dominant în regiune (decă, presumabil, și în actele administrative care vor fi constituit surse pentru opera sa) era, totuși, limba latină.

72. Bărbulescu 2010, pg. 82, Grant 1996, pg. 61

73. Aspect prea puțin luat în discuție în debaterile despre datarea și comanditarii acestui aliniament de comunicare și securitate din vestul Daciei traiane, sistemul de valuri romane care străbate spațiul dintre Carpații Occidentali și Tisa nu este susținut decât în sectorul său bănățean de un aliniament de fortificații (axa Lederata – Bersobis), indispensabil oricărui limes autentic. Absența acestora pe tronsoanele central și nordic ale acestui limes devine însă pe deplin explicabilă în condițiile în care autoritatea imperială a încredințat gestionarea aliniamentului unei populații foederate.

74. Dumitrașcu 1993, pg. 100-108

75. Dumitrașcu 1993, pg. 167, harta, Dumitrașcu 2010, pg. 472, harta

Nu putem lăsa neexplicată opțiunea noastră de a așeza, sub eticheta amicensă, pe saldensi și biphi în solidar. Ținem să precizăm că nu considerăm aceasta ca fiind singura interpretare cu un grad ridicat de probabilitate. Desigur, în cazul în care doar unul dintre cele două neamuri ajunge să se identifice cu limiganții amicensi menționați de Ammianus, datele trecute în revistă până aici înclină net balanța în favoarea saldensilor. Argumentul care ne face să considerăm că este mai probabilă interpretarea că cele două comunități au beneficiat împreună de oferta de foederare a lui Sabinianus, implicit și de statutul juridic de *limigantes* derivat de aici, este că amicensii se vor dovedi, în toate împrejurările politico-militare în care sunt puși în evidență de-a lungul secolului IV, o comunitate capabilă să susțină eforturi militare repetate și de durată, ceea ce implică o resursă demografică însemnată⁷⁶.

În cazul picensilor, lucrurile sunt și mai explicite. În primul rând, localizarea lor geografică se suprapune cu maximă acuratețe zonei central-vestice din fosta provincie nord-dunăreană a Daciei. Iată, în rezumat, care sunt argumentele care fac din această localizare singura interpretare posibilă: continuitatea cu zona castrului de la Pincum⁷⁷; existența, dovedită deopotrivă arheologic și documentar, a capului de pod de la Lederata și a drumului imperial spre Bersobis, Tibiscum și Ulpia Traiana⁷⁸; mențiunea explicită a lui Ammianus privitoare la proximitatea cu Moesia și caracterul montan al reliefului teritoriului dominat de picensi⁷⁹, dar a cel puțin unui castru aflat sub controlul acestora; mai presus de toate, puterea militară semnificativ mai însemnată a picensilor, în comparație cu sarmații și/sau amicensii, care – repetăm și subliniem – l-a determinat pe împăratul Constantius să solicite atât întăriri din Moesia⁸⁰, cât și ajutorul militar al unor populații prea recent supuse Imperiului pentru a nu genera rezerva privitoare la fidelitatea lor⁸¹. La acestea se adaugă, ca argument suplimentar, dar de valoare contextualizabilă, absența oricărei referiri la necesitatea unor traducători în dialogul dintre reprezentanții autorității imperiale și picensi, ori a dificultății dialogului direct. Fără îndoială, puterea semnificativă a picensilor era dată nu numai de numărul lor, ci și de avantajele terenului; totuși, dimensiunea demografică este mărimea decisivă în această ecuație, ia acest aspect ne obligă să admitem că domeniul teritorial al picensilor nu se rezuma la ceea ce numit astăzi Munții Banatului, ci avea o extensie semnificativ mai largă spre răsărit. Cu certitudine, limita sudică a acestui domeniu era cea a limesului nord-dunărean cunoscut drept "Brazda lui Novac": acest aliniament de securitate era deja marcat pe teren în epoca constantiniană, amenajarea sa

76. Precizarea lui Dio Cassius privitoare la numărul dacilor foederati – 12.000, ceea ce corespunde unei mase demografice de peste 50.000 de oameni – susține această abordare.

77. Ammianus 17, 13, 19

78. Avem în vedere nu simpla existență a fortificației de la Lederata și a drumului imperial, ci funcționarea acestora în secolul post-aurelian. Atât Lederata, cât și drumul sunt atestate explicit prin Tabula Peutingeriana, document care – în condițiile consemnării orașului Constantinopol sub acest nume și cu însemnele de reședință imperială, nu poate fi datat decât **după** anul 330, al inaugurării sale. Investigațiile arheologice au dovedit, la rândul lor, cu prisosință, nu numai păstrarea în funcțiune a vechilor drumuri imperiale de la nordul Dunării, ci și continuarea caracterului urban al locuirii din orașele acestei provincii.

79. Ammianus 17, 13, 21-22

80. Ammianus 17, 13, 19-20

81. Amintim, taifalii au fost aduși la condiția de foederati abia după războiul din 332, iar limiganții sarmați, chiar în ajunul prefigurării conflictului cu picensii – aceștia din urmă dovedind extrem de recent disponibilitatea de a nu respecta tratatele încheiate cu autoritățile imperiale.

permițând și alte manifestări de control politico-administrativ direct al Imperiului la nord de Dunăre, precum edificarea podului de la Oescus-Sucidava, reamenajarea drumului imperial până la Romula Malva ș.a.m.d. mai există un detaliu care se adaugă argumentelor în favoarea faptului că ne aflăm, că certitudine, în cazul picensilor, în fața continuatorilor direcți ai populației provinciale daco-romane: faptul că această comunitate limigantă se autoadministra printr-un consiliu al bătrânilor, organism decizional radical diferit de galeria de figuri ale aristocrației tribale, predispusă spre decizii arbitrare, pe care au etalat-o în cursul negocierilor cu împăratul Constantius, doar sarmații și quazii. Este, desigur, tentant să mergem cu analiza mai departe și să recunoaștem în acest sat al bătrânilor un derivat nemijlocit al fostului consiliu provincial al celor Trei Dacii, sau măcar al Daciei Superior/ Apulensis, subprovincie peste al cărui teritoriu se suprapune, în mare parte, domeniul picensilor. Aici intrăm însă într-o zonă a probabilităților restrânse: dacă menținerea unei vieți urbane semnificative pledează pentru o astfel de interpretare, bulversările pe care le-a adus organizării teritorial-administrative suita de evenimente deschise de războiul romano-carpo-got declanșat în toamna anului 243 (și care au fost amplificate de regimul anarhiei militare, consecințele alinierii la insurecțiile secesioniste ale lui Ingenuus și Regalianus, revolta lui Felicissimus și, în cele din urmă, strămutarea comandamentelor celor două legiuni "dacice" pe malul sudic al Dunării) constituie contraargumente de care trebuie să se țină seama.

Schiță de parcurs microistoric

Cu aceste rezerve, putem schița, totuși, un parcurs istoric general al populațiilor care vor fi identificate, de către Ammianus Marcellinus, sub titulatura de limiganți amicensi și picensi. La sfârșitul războiului de cucerire al Daciei de către împăratul Traian, saldensii și biphii, care făcuseră parte din regatul lui Decebal, sunt încorporați în noua provincie născută din edictul imperial emis la 11 august 106. O dată cu venirea la putere a împăratului Hadrian, care pune capăt expansiunii teritoriale a Imperiului și trece la fortificarea tuturor frontierelor acestuia (motiv pentru care decizia politică de amenajare a limesului din Câmpia Tisei nu poate fi desprinsă de autoritatea acestuia), provinciile dunărene constituite în ținuturile dacilor și geților au parte de o amplă redefinire teritorială, context în care – ca, de altfel, și neamurile geto-dacice din Câmpia Bărganului, bazinul Siretului inferior sau Carpații nordici – regiunile locuite de saldensi și biphi sunt lăsate în afara noilor frontiere administrative⁸². Statutul acestora se schimbă însă din nou în anul 180, când, după lecțiile însușite în perioada războaielor marcomanice, administrația imperială din Dacia procedează la consolidarea sistemului de securitate a provinciei, încorporându-i pe saldensi și biphi sub autoritatea imperială, care primesc în acest context

82. Această operațiune va fi fost, de altfel, și sensul real al acuzațiilor care au fost aduse lui Hadrian că ar fi dorit să abandoneze Dacia cu totul. Eutropius 8, 6, 1-2: "După moartea lui Traian, fost făcut împărat Aelius Hadrianus... el a rechemat armatele din Asiria ... A încercat să facă același lucru și în Dacia, dar l-au oprit de la aceasta prietenii săi, ca nu cumva să fie dați pe mâna barbarilor o mulțime de cetățeni romani" (FDHR 1979, pg. 36-37).

cel mai înalt grad de foederare, echivalând cu statutul de supuși extra-limes/*limigantes*⁸³ - și, putem deduce, sarcina de a asigura gestiunea sectorului de limes din câmpia crișano-mureșeană, deci de a juca rolul de temporizator în fața oricărei potențiale agresiuni pe direcția de atac a exploataărilor de aur. În acest context prezumăm că cele și-a câștigat comunitatea celor două neamuri de la frontiera de vest a Daciei supranumele de amicensi, întrucât gestionarea relațiilor lor cu Imperiul s-a putut face prin centrul politico-militar de la Micia, cheia comerțului cu sare pe Mureș, dar și al navigației militare interioare din Dacia.

Sfârșitul epocii de anarhie militară, în care regiunea dacică nord-dunăreană a jucat de mai multe ori un rol epicentric (în contextul desfășurării războiului romano-carpo-got, al mișcărilor secesioniste desfășurate sub sigla guvernatorilor Ingenuus și Regalianus și, în cele din urmă, a rebeliunii lui Felicissimus, episod care va fi avut rolul de motivație imediată a deciziei de relocalizare a comandamentelor de legiune de la Apulum și Potaissa), creează un nou context atât pentru amicensi, cât și pentru locuitorii provinciei dezorganizate a Daciei traiane. Și unii, și alții sunt puși, cel mai probabil, în epoca de reconstrucție imperială dintre mandatele lui Aurelian și Diocletian, sub tutela nominală a sarmaților, cărora le este atribuit (prin ficțiunea juridică a mandatului imperial) statutul de intermediari ai voinței autorității centrale de la Constantinopol. În același timp, atât amicensii, cât și vechii provinciali daci – relațiile cu aceștia din urmă ajungând să fie gestionate prin oficiul de la Pincum, cel mai probabil, în contextul conferinței celor trei împărați de la Sirmium și a menținerii acestui centru ca reședință a împăratului pe toată durata dinastiei constantiniene – își păstrează calitatea de supuși extra-limes ai Imperiului, statut în numele căruia, atunci când Constantius decide să-și onoreze angajamentul de protectorat acordat sarmaților medio-dunăreni, la ordinul acestuia, și amicensii, și picensii sunt mobilizați pentru a temporiza operațiunile declanșate în anul 332 de coaliția goto-taifală împotriva sarmaților. După acest episod, când sarmații repun în discuție raporturile de subordonare de la nordul Dunării, amicensii și picensii își afirmă autonomia, pe care o impun sarmaților cu forța armată în confruntarea din 334, obținând în bazinul Tisei inferioare, o veritabilă răsturnare a raportului de forțe. Vreme de două decenii, limiganții beneficiază de o autonomie limitată doar de statutul de comunități de frontieră a unui așezământ imperial supradimensionat, pentru ca, în anii 357-358, să fie tentați de posibilitatea unui grad de libertate și mai ridicat⁸⁴, motiv pentru care s-au aliat cu sarmații de sub autoritatea cărora se emancipaseră, atacând provinciile sud-dunărene ale Imperiului. Împăratul rezolvă această amenințare prin strategia clasică *divide et impera*, retrăgând amicensilor unele privilegii acordate anterior (printre acestea, controlul

83. Cu același prilej va fi fost acordat un statut de foederare, net inferior însă celui de *limigantes*, și neamului costobocilor, care furnizează, ca gir al supunerii lor, după aventura balcanică din 170, pe ostategii din familia regelui Pieporus (Bărbulescu 2010, pg. 84-85)

84. Această tentație nu trebuie înțeleasă în sensul modern al aspirațiilor de independență, ci, mai degrabă, în sensul dorinței de sustragere de la obligațiile (militare, economice, poate și religioase) impuse de Imperiu și, corolar, al încercării de a valorifica oportunitatea economiei de jaf. Nu eliminăm nici posibilitatea ca, în spatele acestei implicări, să stea impulsuri venite tot din imperiu, din partea unor grupări susținătoare ale unor pretendenți la tronul imperial sau a unor elite provinciale cu alte alinieri politico-economice și/sau confesionale decât administrația centrală.

dintre limesul vest-dacic și Tisa, recâștigat de la sarmați, cel mai probabil, în contextul confruntării din anul 334), reînstituindu-și autoritatea asupra picensilor și acordându-se statutul de limiganți sarmaților arcaraganți, pe care-i unifică temporar sub autoritatea tânărului principe Zizais. Doar un an mai târziu, însă, sarmații lui Zizais (sau doar o parte a acestora, principele însuși nemaipărănd în izvoare) se revoltă împotriva împăratului Constantius – fiind de prezumat aici și neîndeplinirea de către autoritatea imperială a unor promisiuni, precum stipendiile – care intervine în forță, destrucurând gruparea sarmată, inclusiv prin colonizarea unor grupări pe teritoriul sud-dunărean. Putem deduce că, în contextul creat de înfrângerea din 359 a sarmaților, amicensii și-au redobândit și statutul de *limigantes*, și controlul asupra teritoriului disputat cu sarmații: la trecerea lui Priscus prin această regiune, acesta îi observă ca autohtoni numai pe acei ausoni care încă mai sunt familiarizați cu limba getică și au de-a face cu romanii., în vreme ce sarmații nu sunt nominalizați nici măcar printre grupările de barbari care roiesc în jurul comandamentului militar al lui Atila.

Coordonatele acestei microistorii sunt vădite. În pofida marilor mișcări politico-militare din regiune, teritoriile de la nordul Dunării sunt intens locuite, castrele/centrele urbane și drumurile imperiale sunt în funcțiune, iar populațiile autohtone, implicate fără încetare în procesul de romanizare, au nu doar structuri organizaționale proprii, ci și resurse de a mobiliza forțe armate importante și a susține, prin aceasta, fie și episodic, manifestări de autonomie politico-decizională.

Bibliografie generală

Volume și sinteze

FDHR 1979

*** Fontes Historia DacoRomanae/Izvoarele Istoriei României, vol. II, Ed. Academiei RSR, București
Benea 1983

Benea, Doina, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
Dio Cassius 1973

Dio Cassius, *Istorie romană*, Ștefan, Gh. (introd.), Piatkowski, Adelina (trad.), Ed. Științifică și Enciclopedică, București

Dumitrașcu 1993

Dumitrașcu, Sever, *Dacia Apuseană*, Ed. Cogito, Oradea
Grant 1996

Grant, Michael, *The Antonines: The Roman Empire in Transition*, Ed. Routledge, New York
Iordanes-Lisseanu 1986

Iordanes, *Getica*, Popa-Lisseanu, G. (ed.), Ed. Nagard-Centrul European de Studii Tracice, Roma
Mocsi 1974

Mocsi Andras, *Pannonia and Upper Moesia: A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, Ed. Routledge, New York
Pârvan 1982

Pârvan, Vasile, *Getica, o protoistorie a Daciei*, Florescu, Radu (ed.), Ed. Meridiane, București
Petolescu 2000

Petolescu, Constantin C., *Dacia și Imperiul Roman*, Ed. Teora, București
Popa-Lisseanu 2007

Popa-Lisseanu, Gheorghe (ed.), *Dacia în autori clasici*, Ed. Vestala, București
Protase-Suceveanu 2010

Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru, *Istoria românilor*, vol II "Daco-romani, romanici, alogeni", ed. a II-a, Ed. Enciclopedică, București

Schmidt 1934

Schmidt, Ludwig, *Geschichte der Deutschen Stamme bis zum Ausgang der Volkerwanderung: Die Ostgermanen*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, Munchen

Articole

Bărbulescu 2010

Bărbulescu, Mihai, *Istoria politică*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru, "Istoria românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ed. a II-a, Ed. Enciclopedică, București, pg. 73-98

Dumitrașcu 2010

Dumitrașcu, Sever, *Dacia vestică și nord-vestică (sec. II-IV)*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru, "Istoria românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ed. a II-a, Ed. Enciclopedică, București, pg. 471-480

Elen 2014

Elen, Constantin, *Din nou despre termenul limigantes*, în "Acta Centri Lucusiensis" nr. 2B/2014, Ed. CSDR Lucus, Timișoara, pg. 37-38

Ioniță 2010

Ioniță, Ion, Sarmații, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru, "Istoria românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ed. a II-a, Ed. Enciclopedică, București, pg. 787-802

Ivanisevic-Bugarski 2008

Ivanisevic, Vujadin, Bugarski, Ivan, *Western Banat during the Great Migration Period*, în Niezabitowska-Wisniewska, Barbara, Juscinski, Marcin, Luczkiewicz, Piotr, Sadowski, Sylwester (ed.), "The Turbulent Epoch", vol. II, Ed. Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lubin

Kovacs 2013

Kovacs, Peter, *Constantine, the Sarmatian, the Goths and Pannonia*, în Fodor, Pal, Mayer, Gyula, Monostori, Martina, Szovak, Kornel, Takacs, Laszlo (ed.), "More Modoque – Festschrift für Miklos Maroth", Ed. Forschungszentrum für Humanwissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest, pg. 193-211

Madgearu 2013

Madgearu, Alexandru, *Operațiuni militare la nord de Dunăre comandate de Constantin cel Mare*, în Popescu, Emilian, Cătoi, Mihai Ovidiu, "Cruce și misiune. Sfinții Împărați Constantin și Elena – promotori ai libertății religioase și apărători ai Bisericii", vol. I, Ed. Basilica, București, pg. 303-317

Migliario 1999

Migliario, Elvira, „*Gentes foederatae*”, per una riconsiderazione dei rapporti romano-berberi in „*Mauretania Tingitana*”, în "Atti della Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti. Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche", vol. 396.10, nr. III, Roma, pg. 427-461

Nistorescu 2013

Nistorescu, Laurențiu, *Raporturile dintre populațiile de frontieră și instituțiile Imperiului Roman. Cazul limiganților*, în "Quaestiones Romanicae" nr. II/2, Ed. Universitatea de Vest Timișoara & Universitatea Szeged Ed. JatePress, Szeged, pg. 839-847

Popilian 2010

Popilian, Gheorghe, *Stăpânirea romano-bizantină la nordul Dunării*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru, "Istoria românilor", vol II "Daco-romani, romanici, alogeni", ed. a II-a, Ed. Enciclopedică, București, pg. 720-729

Protase 2010

Protase, Dumitru, *Populația autohtonă în Dacia postromană (anul 275-secolul al VI-lea)*, în Protase, Dumitru, Suceveanu, Alexandru, "Istoria românilor", vol II "Daco-romani, romanici, alogeni", ed. a II-a, Ed. Enciclopedică, București, pg. 667-719

Webografie

Ammianus-lat

<http://www.thelatinlibrary.com/ammianus.html>, 10.06.2015

Ammianus-eng 1

http://www.tertullian.org/fathers/index.htm#Ammianus_Marcellinus, 10.06.2015

Ammianus-eng 2

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Ammian/home.html>, 10.06.2015

Anonymus Valesii

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Excerpta_Valesiana/home.html, 10.06.2015

Notitia Dignitatum

<http://www.thelatinlibrary.com/notitia2.html>, 15.06.2015